Brussels Studies

La revue scientifique électronique pour les recherches
sur Bruxelles / Het elektronisch wetenschappelijk
tijdschrift voor onderzoek over Brussel / The e-journal
for academic research on Brussels

Collection générale | 2012

Verzet tegen de politieautoriteit in Brussel (1945-1975): gerechtelijke aanpak van het geweld van de lagere volksklasse

*Résistances à l'autorité policière à Bruxelles (1945-1975) : la construction
judiciaire de la violence populaire*

*Resistance to police authority in Brussels (1945-1975): the judicial construction
of working-class violence*

Melpomeni Skordou

Traducteur : Ben Winant

Édition électronique

URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1096>

DOI : 10.4000/brussels.1096

ISSN : 2031-0293

Éditeur

Université Saint-Louis Bruxelles

Référence électronique

Melpomeni Skordou, « Verzet tegen de politieautoriteit in Brussel (1945-1975): gerechtelijke aanpak van het geweld van de lagere volksklasse », *Brussels Studies* [Online], Algemene collectie, nr 59, Online op 29 mai 2012, geraadpleegd op 04 mai 2019. URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1096> ; DOI : 10.4000/brussels.1096

Licence CC BY

Nummer 59, 29 mei 2012. ISSN 2031-0293

Melpomeni Skordou

Verzet tegen de politieautoriteit in Brussel (1945-1975): gerechtelijke aanpak van het geweld van de lagere volksklasse

Vertaling: Benny Winant

De studie van de repressie van het verzet tegen de ordediensten op het Brussels grondgebied in de periode van 1945 tot 1975 ontkracht de hypothese dat dit fenomeen toe te schrijven zou zijn aan revolterende jongeren. Integendeel, de analyse van de gerechtsdossiers wijst erop dat de weerspanning voortvloeit uit de bemoeienissen van de politie met conflicten in de privésfeer. Mannelijke dertigers die meestal uit achtergestelde bevolkingsklassen komen, palmen in hun vrije tijd de openbare en semiopenbare ruimten (straat en cafés) van de Brusselse verstedelijkte gemeenten in. Hun gewelddadige interacties met hun kameraden of echtgenotes – een manier om hun mannelijkheid te bevestigen of een uitlaatklep voor hun frustraties – storen de vertegenwoordigers van de openbare macht die de normen van de gegoede burgerij verdedigen en ingrijpen om de orde te herstellen. Actoren met verschillende gedragingen komen met elkaar in aanvaring in de openbare ruimte en trachten hun manier van zijn op te leggen. Het optreden van de politie werkt de criminalisering van de volkse vormen van sociaal leven en ontspanning mede in de hand.

Melpomeni Skordou studeerde psychologie aan de universiteit Pantion voor Sociale en Politieke Studies (Athene, Griekenland) en criminologie aan de Université catholique de Louvain (België). In 2007 begon ze aan een thesis in het kader van het ARC-project « Jeunesse et violence en Belgique – Approches sociohistoriques 1880-2006 ». Haar onderzoek gaat over de gerechtelijke behandeling van weerspanning tegen de politieautoriteit in België en meer bepaald in Brussel tijdens de tweede helft van de 20e eeuw. In november 2010 publiceerde ze in de *Revue de Droit Pénal et de Criminologie* « Les infractions contre l'ordre public en Belgique de 1880 à 1980: les statistiques judiciaires au service de la déconstruction d'un objet d'étude ».

Melpomeni Skordou, skordou@msmsms.eu

Benjamin Wayens (Redactiesecretaris), +32(0)2 211 78 22, bwayens@brusselsstudies.be

Inleiding

1. Het onderstaande uittreksel uit een proces-verbaal (1961) geeft een beeld van het soort verzet (weerspanning, smaad en geweld) tegen de ordediensten in het Brussel van de jaren 1945 tot 1975¹ dat we onder de loep zullen nemen.

2. Politieagent Guy D. verklaart het volgende²:

« Op 8 mei 1961 laatstleden, omstreeks 0 uur, begaf ik me met mijn collega Victor P. van onze afdeling na een tip van een niet-geïdentificeerde particulier naar de Steenkoolkaai nr. 7, waar twee mannen die in staat van dronkenschap verkeerden, met elkaar op de vuist gingen. Ter plaatse zag ik dat de genaamde Lucien D. de genaamde Simon F. in het gezicht sloeg. Mijn collega en ik kwamen tussenbeide om de betrokkenen te scheiden. Ik nam Simon F. voor mijn rekening, die in kennelijke staat van dronkenschap verkeerde. Hij weigerde me zijn identiteitskaart te tonen en duwde me met geweld van zich af. Mijn collega hield zich bezig met Lucien D., die geen verzet bood. Een aldaar passerende patrouille zag dat we enigszins problemen ondervonden, en kwam eveneens tussenbeide om ons bijstand te verlenen. Lucien D. bleef kalm, maar Simon F. verzette zich tegen de tussenkomende agenten. Hij weigerde zijn identiteitskaart te tonen en in het politievoertuig in te stappen. Hij ging wild te keer en liet zich op de grond vallen. Hij trapte met zijn voeten en sloeg met zijn handen op alles wat zich in zijn onmiddellijke nabijheid bevond. Meerdere agenten moesten ingrijpen om hem te immobiliseren, in het politievoertuig te duwen en naar het politiebureau te voeren. Bij het betreden van het politiebureau bood betrokkene nog fel verzet om te vermijden dat u hem zou ondervragen in de staat waarin hij zich bevond. (...) Ikzelf kreeg geen slagen. Betrokkene verzette zich, maar ik liep geen verwondingen op en zal me niet ziek melden. ». Een andere politieagent verklaart als volgt: « Ik was op patrouille, toen ik aan de Steenkoolkaai opmerkte dat collega's problemen hadden om twee individuen die

met elkaar op de vuist gingen, te scheiden. (...) [We] kwamen hen te hulp om de genaamde Simon F., die zich in kennelijke staat van dronkenschap bevond, zich met geweld verzette, zich op de grond liet vallen en wild te keer ging als iemand die de controle over zichzelf had verloren, mee te nemen. (...) De vrouw van de betrokkene, Georgette L., die we nog niet hadden gezien, zei tegen haar man: "Ik heb de autosleutels en rij naar huis." Ik greep onmiddellijk in, omdat ik zag dat de vrouw onder de invloed van drank verkeerde, maar volgens mij, gelet op haar reacties op dat tijdstip, niet onder de toepassing van de wet viel. Ze was evenwel niet in staat om een voertuig veilig te besturen. Ik greep dan ook preventief in. De vrouw weigerde me haar identiteitskaart te tonen en me de sleutels van haar wagen te overhandigen. Ik wilde haar niet laten vertrekken, want ik vond het gevaarlijk dat ze in haar toestand zou rijden. Georgette L. draaide zich om en verklaarde opnieuw dat ze zou vertrekken en dat ik haar niet zou kunnen tegenhouden. Ik greep de vrouw bij de arm, ze draaide zich om en gaf me een vrij harde slag in het aangezicht, op mijn linkerkaak en linkeroor. Mijn oor begon ervan te suizen. Ik zag dat de vrouw uithaalde om me opnieuw te slaan en sloeg haar voordat ze me weer kon raken. (...) Daarna vertrok de vrouw naar het politiebureau om klacht tegen mij in te dienen. »³

3. Het onderzoek in dit artikel vormt de derde fase van een groot-schalige studie over het verzet tegen vertegenwoordigers van de openbare orde in België (1880-1980) en meer bepaald in Brussel (1945-1975). Deze studie weerlegde al de nochtans door onderzoekers vaak bevoorrechte hypothese dat weerspanning een collectief fenomeen van jongeren is en toonde aan dat het door het gerecht vervolgd verzet tegen de ordediensten hoofdzakelijk voortvloeit uit individuele conflicten tussen een politieagent en een burger, die meestal 25 tot 40 jaar oud, gehuwd en gezinshoofd is. Bovendien hebben we na speurwerk in de Brusselse archieven kunnen vaststellen dat het verzet tegen de ordediensten in de overgrote meerderheid van de gevallen te wijten is

¹ Het strafwetboek omschrijft de vormen van verzet in de artikelen 269 tot 282. Zie ook de "methodologische inleiding".

² Vertaling van de processen-verbaal.

³ RAA, correctionele rechtbank Brussel, nr. griffie 6425, 1961.

aan het ingrijpen van de politie in gewelddadige conflicten binnen de privésfeer (binnen het gezin of onder vrienden). Het verzet is niet uitdrukkelijk tegen de ordediensten gericht, want de daders plegen geweld in de privésfeer en vallen de politie aan wanneer die zich volgens hen moet met andermans zaken. [Skordou, 2010]. Voorts blijkt uit de analyse van het opleidingsniveau van de weerspannigen dat ze veeleer uit de achtergestelde klassen komen. 6 weerspannigen op de 10 kunnen « goed lezen en schrijven », maar slechts 2,5% heeft “voortgezet onderwijs” genoten [Skordou, 2011 :193].

4. Deze bijdrage tot het onderzoek over het verzet tegen de ordediensten strekt ertoe de hypothese te staven volgens welke de politiediensten zich door hun loutere aanwezigheid in de openbare ruimte moeien met de zaken van een achtergestelde bevolgingsklasse⁴ en daardoor weerspannigheid uitlokken. Daartoe willen we de volgende vraag beantwoorden: wat leert het onderzoek over de weerstand die het politioneel toezicht uitlokt, ons over het politioneel toezicht zelf? Om het te zeggen met de woorden van Q. Deluermoz [2009]: welke gebeurtenissen en welk soort verzet worden uitgelokt door de « aanwezigheid van de staat » in de hoofdstad?

5. In dit artikel bestuderen we de situatie in Brussel in de periode van 1945 tot 1975. De Gouden Jaren zijn om verschillende redenen interessant voor de studie van de alledaagse conflicten tussen burgers en ordediensten. In de eerste plaats, omdat ze amper onderzocht werden. Vervolgens bereiken de ordediensten na het einde van de Tweede Wereldoorlog een fase van stabiliteit [Majerus & Rousseaux, 2004]. Tot slot, omdat er in de jaren in kwestie niet zo'n grote sociopolitieke onrust was als in het België van vóór de Grote Oorlog, ook al zijn we geïnteresseerd in de hoofdstad, want ze is het administratieve centrum van de regering en de plaats waar de politieke macht geconcentreerd is. Zoals R. Abs [1985:9] erop wijst, speelt een groot deel van de politieke

en economische activiteiten zich af aan de oever van de Zenne, waar zich dan ook een groot deel van de conflicten tussen de actieve bevolking en de vertegenwoordigers van de ordediensten kan voordoen. Bovendien voltrekken zich in deze periode een groot aantal sociaaleconomische veranderingen op het Brussels grondgebied. De negentien gemeenten verstedelijken almaar meer en de bevolkingsdichtheid in het Gewest bereikt een historische piek. De talrijke middelgrote ondernemingen die in de agglomeratie zijn gevestigd, hebben 43 % van de actieve bevolking in dienst als arbeider. 33 % van de werknemers is bediende dankzij de ontwikkeling van de handel. Voorts woont bijna 20 % van de arbeidskrachten van de agglomeratie buiten de agglomeratie. Ze pendelen dus dagelijks naar en van het werk [Abs, 1985:65].

1. Methodologische inleiding

6. Deze studie analyseert de repressie van de weerspannigheid, die al dan niet volgens het strafrecht kan worden gedefinieerd. Het belang van deze dubbele definitie is gebaseerd op het verschil tussen wat het strafwetboek als een misdrijf tegen de openbare orde beschouwt en wat de gevolgen van de toepassing van het strafwetboek zijn.

7. In het eerste geval verwijzen we naar het strafwetboek van 1867, titel V⁵ over misdrijven en delicten tegen de openbare orde die gepleegd worden door particulieren. De artikelen 269 tot 282 behandelen drie categorieën van misdrijven: weerspannigheid (verzet), smaad (verbaal geweld) en geweldfeiten (fysiek geweld) tegen vertegenwoordigers van de overheid. Deze misdrijven worden gedefinieerd door de hoedanigheid van de slachtoffers tegen wie ze gericht zijn. De betrokken vertegenwoordigers van de overheid zijn ministeriële ambtenaren, dragers en agenten van openbare macht, officieren en agenten van de admini-

⁴ Cultureel en economisch achtergesteld: proletariërs volgens de definitie van O. Schwartz. Volgens de auteur “wordt het woord ‘proletariër’ geassocieerd met een arbeider die in loondienst werkt van iemand die productiemiddelen bezit: hij heeft geen zeggenschap in de fabriek noch bij de verdeling van de arbeid. Hij ondergaat de wisselvalligheden op de arbeidsmarkt; hij heeft amper toegang tot de diverse categorieën van goederen die de rijkdom van de maatschappij vormen. Onderworpenheid, onzekerheid en bezitloosheid kenmerken - in verschillende mate - het leven van de proletariër.” [Schwartz, 1990: 63].

⁵ De titel blijft van kracht voor de bestudeerde periode, met uitzondering van artikel 270 betreffende de weerspannigheid tegen de personeelsleden van de telegrafische diensten dat in 1930 werd opgeheven.

stratieve of de gerechtelijke politie en de personeelsleden van de NMBS. Ze treden op in naam van het openbaar gezag en wanneer ze worden “aangevallen”, worden ze in de eerste plaats aangevallen als vertegenwoordigers van dat gezag. We bestuderen enkel de gevallen van verzet of geweld tegen agenten van de openbare macht (politie-agenten, rijkswachters). Ze vormen de meerderheid van de geregistreerde en vervolgde gevallen en maken het bijgevolg mogelijk om conclusies te trekken over de aard van de gevallen van weerspanning die zich dagelijks voordoen.

8. De “sociologische” benadering van de weerspanning is tegelijk het doel en het resultaat van deze studie. We bestuderen de kenmerken van de weerspanning tegen de ordediensten en van de weerspanningen. Het is de bedoeling om inzicht te krijgen in de gevolgen van de toepassing van het strafwetboek. We geven om twee redenen de voorkeur aan een lokale definitie van het fenomeen. In de eerste plaats omdat weerspanning verschillende kenmerken heeft naargelang van de plaats en het tijdstip in kwestie. Vervolgens dient het fenomeen te worden bestudeerd volgens een benadering die aangepast is aan de bron waarop de analyse gebaseerd wordt.

9. We interesseren ons meer bepaald voor hoe het gerecht omgaat met het fenomeen. De term “gerecht” wordt verantwoord door de bronnen die we bestuderen. We onderzoeken een steekproef van gevallen van weerspanning die voor de correctionele rechtbank van Brussel werden gebracht. Het gaat om aanvaringen tussen burgers en vertegenwoordigers van de openbare macht die strafrechtelijk vervolgd werden en aldus getuigenissen zijn van gebeurtenissen waarvoor de ordediensten en het gerechtelijk apparaat werden ingeschakeld. Dat impliceert dat vele conflicten die niet voor het gerecht werden gebracht, niet geanalyseerd worden. Wegens het grote aantal dossiers moeten we werken met een willekeurige steekproef van slechts 272 gevallen die voor de correctionele rechtbank werden gebracht [Skordou, 2010].

10. Om een idee te geven van wat de bron van de behandelde zaken voorstelt ten opzichte van de massa zaken die bij het parket worden

aangegeven, baseren we ons op een beknopte studie van de aantekeningenregisters van het parket van Brussel. De aantekeningenregisters die beschikbaar zijn voor de periode van 1946 tot 1966⁶, geven een beeld van de zaken die dagelijks bij het parket aangegeven worden en van het strafrechtelijk gevolg dat eraan gegeven wordt. We onderzoeken de zaken die in de eerste week van juni en de eerste week van november werden ingediend (om de eventuele invloed van het seizoen op de feiten te neutraliseren) tijdens een periode van vijf jaar. We beginnen met het jaar 1947 en eindigen, met intervallen van vijf jaar, met het jaar 1966. Uit dit onderzoek blijkt dat weerspanning tegen de ordediensten waarvan de politie of rijkswacht een procesverbaal opmaakten, in gemiddeld 50 % van de gevallen daadwerkelijk vervolgd wordt door de correctionele rechtbank. De percentages bedragen 46 % in 1947, 37 % in 1952 en 64 % in 1957. In 1961 blijft het percentage op hetzelfde peil en in 1966 daalt het opnieuw tot 46 % (laatste beschikbare jaar van de registers). Deze gegevens bevestigen dat onze keuze om de dossiers van de correctionele rechtbank van Brussel te bestuderen een kwalitatieve analyse van een aanzienlijk deel van de gevallen van weerspanning mogelijk maakt.

2. De wijze waarop de politie ingeschakeld wordt

11. Ter herinnering, deze studie gaat na in welke gevallen de ordediensten ingrijpen en wat daarvan de gevolgen zijn. In deze context is het eerste relevante gegeven de wijze waarop de ordediensten tussenbeide komen. Aangezien we de voorgekomen zaken bestuderen, is het belangrijk te weten wie de klacht heeft ingediend.

12. De eerste agent, in het inleidende uittreksel, verklaarde dat hij “na een tip van een onbekende” ingrijpt, terwijl de tweede agent verklaarde dat hij “op patrouille was toen ..”. We hebben het eerste proces-verbaal van de politie in elk dossier van de steekproef geanalyseerd om na te gaan op welke manieren de politie het vaakst gewaarschuwd werd. We hebben vastgesteld dat 50% van de agenten van dienst en op patrouil-

⁶ Voor deze studie gebruikten we de dossiers van de zaken die tussen 1945 en 1975 werden behandeld. Voor de beknopte analyse van de aantekeningenregisters van het parket hebben we ons beperkt tot de beschikbare bronnen, namelijk van 1946 tot 1966.

Figuur 1: verdeling van de gevallen van weerspannigheid tegen de ordediensten over 24 uur en plaats van de conflicten, Brussel, gemiddelde 1945-1975 (Bron: steekproef van de auteur uit het rijksarchief in Anderlecht, correctionele rechtbank van Brussel, voorgekomen zaken).

le was toen ze moesten ingrijpen in een of andere zaak, die in weer-
spannigheid uitmondde. Als bij dat grote aantal zaken de gevallen wor-
den gevoegd waarin de agenten van dienst zijn in het politiebureau (6
%), het verkeer regelen (5 %) of arrestanten vervoeren (2 %), doet de
weerspannigheid tegen de politie of rijkswacht zich in 63 % van de ge-
vallen voor op plaatsen waar de agenten al aanwezig zijn om een op-
dracht uit te voeren. Daarentegen doet 29 % van de gevallen zich voor,
omdat een particulier (getuige of slachtoffer) de politie waarschuwt (via
de telefoon of door zelf naar het politiebureau te gaan). De rest, 8 %
van de gevallen, doet zich voor wanneer een politieagent een arresta-
tiebevel uitvoert of wanneer een politieagent die niet van dienst is, ge-
teuige is van een misdrijf en zijn collega's waarschuwt.

3. Het tijdstip van de feiten

13. In het voornoemde uittreksel komen de politieagenten “omstreeks
middernacht” aan op een plaats waar duidelijk een gevecht is uitgebro-
ken op een moment van ontspanning. We hebben de tijdstippen van
de feiten bestudeerd: van de 248 zaken (waarvoor we het uur van het
conflict met de ordediensten kennen) doet 66 % zich 's avonds of 's
nachts voor (tussen 18 uur en 5.55 uur 's ochtends) tegenover 34 %
tijdens de rest van de dag (grafiek 1).

14. Het grootste deel van de gebeurtenissen lijkt zich dus af te spelen
buiten de arbeidsuren wanneer de mensen bij hun gezin zijn, hun hob-
by's beoefenen, zich ontspannen en “sociale contacten” hebben. Vol-
gens de bewoordingen van Q. Deluermoz komt de politieagent dan
over als een spelbreker die spanningen veroorzaakt of de al aanwezige
spanningen vergroot op tijdstippen “waarop men breekt met de dage-
lijkse sleur” [Deluermoz, 2009:449].

4. Geografie van de weerspannigheid

15. Het bestudeerde grondgebied komt overeen met het administratief
arrondissement BrusselHoofdstad (artikel 61, wet van 26 juli 1971), dat
de huidige 19 gemeenten van het Gewest bestrijkt. Het komt niet he-

	gevallen (n)	gevallen (% totaal)	gevallen / 1000 inw.	straat (%)	café (%)	bediende (%)	arbeider (%)	vrouw (%)
centrum	92	37	1,06	62	18	24	33	15
noordoosten <i>Schaarbeek, Sint-Joost-ten-Noode</i>	35	14	0,25	49	26	22	37	30
zuidoosten <i>Elsene, Etterbeek</i>	30	12	0,20	47	23	24	45	18
zuidwesten <i>Sint-Gillis, Vorst</i>	34	14	0,32	47	21	21	60	14
westen <i>Anderlecht, Sint-Jans-Molenbeek</i>	28	11	0,18	68	11	25	34	19
noorden <i>Sint-Agatha-Berchem, Koekelberg, Jette, Laken, Haren, Neder- over-Heembeek, Evere</i>	15	6	0,08	-	-	-	-	-
oosten <i>Sint-Lambrechts-Woluwe, Sint-Pieters-Woluwe</i>	8	3	0,11	-	-	-	-	-
zuiden <i>Ukkel, Bosvoorde, Oudergem</i>	4	2	0,03	-	-	-	-	-

Tabel 1: verdeling van de daden van weerspannigheid tegen de ordediensten in de Brusselse agglomeratie, 1945-1975 (bron: telling van de auteur op basis van de rijksarchieven in Anderlecht, correctionele rechtbank van Brussel, voorgekomen zaken).

lemaal overeen met het gerechtelijk arrondissement, maar het aantal zaken die zich daarbuiten voordeden, was beperkt.

16. 37 % van de gevallen van weerspannigheid tegen de ordediensten (92 feiten) doet zich voor in het sterk verstedelijkte centrale deel van de gemeente Brussel-Stad (vijfhoek en uitbreidingen die overeenkomen met de huidige Europese wijk en de Louizalaan). 51 % van de conflicten doet zich voor in de gemeenten die het centrum omringen. 35 feiten doen zich voor in het noordoosten, in Schaarbeek en Sint-Joosten-Noode.

17. In het zuidoosten, waar de gemeenten Elsene en Etterbeek sinds de 19^e eeuw verstedelijkt zijn, worden 30 feiten geregistreerd. In het zuidwesten zijn er 34 feiten in Sint-Gillis en Vorst. Het zijn gemeenten met twee gezichten: enerzijds hebben ze residentiële en groene wijken, maar anderzijds ook verstedelijkte wijken en handelswijken. In de industriële en volkswijken van het westen van de hoofdstad (Anderlecht en Sint-Jans-Molenbeek) worden 28 feiten geregistreerd en vervolgd.

18. Tot slot zijn er in het noorden van agglomeratie (Sint-Agatha-Berchem, Koekelberg, Jette, Laken, Haren, Neder-over-Heembeek en Evere), het oosten (Sint-Lambrechts-Woluwe en Sint-Pieters-Woluwe) en het zuiden (Ukkel, Bosvoorde en Oudergem) slechts zeer weinig gevallen van weerspannigheid tegen de ordediensten (respectievelijk 15, 8 en 4 feiten voor elk geheel van gemeenten). Het fenomeen doet zich nauwelijks voor in de groene rand van de agglomeratie. Het stadscentrum en de naburige gemeenten zijn dus de plaatsen waar zich de vervolgte gevallen van weerspannigheid meestal voordoen (88 % van de gevallen).

19. Als we de demografische gegevens (inwoners) van de gemeenten van het centrum van de agglomeratie en het aantal gevallen van weerspannigheid in elke zone naast elkaar leggen, stellen we vast dat het fenomeen zich duidelijk meer voordoet in het stadscentrum van Brussel. Deze vaststelling maakt het mogelijk om de absolute cijfers te relativeren en rekening te houden met de demografische achteruitgang van het centrum van de agglomeratie. In 1947 telt de gemeente Brussel-Stad 184.838 inwoners. In 1961 zijn dat er 14.349 minder en 24 jaar later zijn er dat nog eens 26.650 inwoners minder. In het zuidoosten

van Brussel (Etterbeek en Elsene) wordt een (minder uitgesproken) dalende trend vastgesteld, terwijl het aantal inwoners in het noordoosten en het zuidwesten van het arrondissement nagenoeg stabiel blijft. Tot slot is de bevolkingsgroei in het oosten van het arrondissement spectaculair: de gecumuleerde bevolking van Sint-Pieters-Woluwe en Sint-Lambrechts-Woluwe stijgt van 44.799 inwoners in 1974 tot 88.476 inwoners in 1971. Voorts is het welbekend dat bepaalde bevolkingsklassen het stadscentrum ontvluchten, wat resulteert in een sterke sociaal-ruimtelijke polarisatie [Kesteloot en Loopmans, 2009]. Vanaf de jaren 1950 tellen de wijken van het centrum en het westelijk deel van de eerste kroon (de arme sikkel) meer inwoners met een bescheiden inkomen en arbeiders, onder meer als gevolg van de exodus van de welgestelde bevolkingsklassen naar de Brusselse rand.

Figuur 2: percentage van de veroordeelden voor weerspannigheid binnen de totale bevolking, 1945-1975 (bron: steekproef van de auteur op basis van de rijksarchieven in Anderlecht, correctionele rechtbank van Brussel, voorgekomen zaken en volkstellingen van 1961).

20. De vaststelling dat de weerspanning zich vooral voordoet in het centrum van de agglomeratie, hoewel dat geleidelijk ontvolkt, staft onze stelling: de arme proletarische bevolkingsklassen die vooral te vinden zijn in de centrumgemeenten, omdat ze er wonen, werken en er hun vrije tijd doorbrengen, worden vaker gecontroleerd door de orde-diensten.

5. De plaats van de conflicten

21. De dossiers maken een onderzoek mogelijk van de specifieke aard van de plaatsen waar de weerspanning zich in de vijf zones voordoet. Die plaatsen zijn: de straat, het café, de privéwoning en het openbaar vervoer. De straat is de plaats waar zich de geweldfeiten tussen de vertegenwoordigers van de openbare orde en de burgers het vaakst voordoen (62 % van het totale aantal zaken), gevolgd door het café (21 %). In het zuidoosten doen de meeste andere feiten zich voor in de privéwoning, terwijl in het zuidwesten de feiten vooral gepleegd worden op het openbaar vervoer (treinen, bussen, trams).

22. Het overwicht van de straat kan verklaard worden, zoals de studie van P. Poncela [2010:18] over individuen die de straat inpalmen suggereert, door het feit dat "(...) degenen die de straat het meest nodig hebben, degenen zijn die amper over privéruimten beschikken, of het nu gaat om een woning, een arbeidsplaats of een ontspanningsplek. (...)". We kunnen vaststellen dat die personen onder de aaneenschakeling van de gevolgen van hun kwetsbaarheid lijden: bestaansonzekerheid impliceert minder ruimte voor rust en ontspanning, wat op zijn beurt leidt tot een intensiever gebruik van de externe ruimten (straat en café) en tot gedragingen die daarmee gepaard gaan zoals openbare dronkenschap en vechtpartijen. Die personen hebben dus meer kans om gecontroleerd worden en zich weerspanning te gedragen.

23. Het café is een type handelszaak dat in de periode van 1950 tot 1969 grotendeels op dezelfde vestigingsplaats is gebleven, ook al neemt het aantal sinds de oorlog gestaag af. "De caféfunctie is, in grotere mate dan de algemene voeding, geconcentreerd gebleven in het stadscentrum ten gevolge van de concentratie van de arbeidsplaatsen (kantoren), maar vooral van de ontspanningsgelegenheden en het uitgaansleven in het stadscentrum" [Grimmeau & al., 2007]. Het belang van het café als plaats van weerspanning wordt in de eerste plaats verklaard door de combinatie van drinken en praten, waarmee men de werkelijkheid kan ontvluchten. Zoals O. Schwartz benadrukt [1990: 331] "... op café wordt de tijd enkel bepaald door twee grote geneugten: drinken en praten. (...). Niet alleen drinken, maar ook praten doet de buitenwereld vergeten (...). De aantrekkingskracht van het café heeft te maken met het feit dat de sociale relaties er minder strikt zijn en de verplichtingen op de achtergrond worden geschoven." Daarnaast kost drinken op café minder dan het aanleggen van een privékelder. Gewoon bier of exportbier kosten minder dan wijn of drankalcohol, die in ieder geval niet op café mag worden verkocht krachtens de wet-Vandervelde van 1919. Zoals J. Delcourt en G. Lamarque [1960] vaststellen, zijn praten en drinken een goede remedie tegen de vermoeidheid na een lange werkdag. Het café is dus een openbare ruimte voor proletariërs, waar de stedelijke arbeidersklasse van Brussel zich thuisvoelt⁷.

24. Net als de geografische verdeling van de weerspanning, bevestigt de plaats waar de conflicten zich voordoen dat er wel degelijk sprake is van inmenging door de vertegenwoordigers van de openbare orde in de zaken van de proletariërs, aangezien de feiten zich voordoen in hun wijken en hun ruimten.

25. Dat straten, cafés en bars hoog scoren als plaatsen waar zich gevallen van weerspanning voordoen, heeft te maken met de sterke aanwezigheid van alcohol. Daarbij vallen drie elementen op. Eerst tonen

⁷ "Tot slot kunnen de plaatsen waar de weerspanning zich het meest voordoet, nog kleiner zijn, zoals dranksluiterijen en andere etablissementen van wijnhandelaars. Het zijn plaatsen die afgescheiden zijn van de stedelijke ruimte. Ze zijn halfopenbaar en halfprivé en hebben hun eigen sociale regels, waardoor de interventies er vaak het moeilijkst zijn, ook al kan de politie-agent er te hulp worden geroepen of er zelf iets consumeren." [Deluermoz, 2009: 449].

de nationale gerechtelijke statistieken duidelijk aan dat degenen die veroordeeld zijn voor daden van weerspannigheid en het opzettelijk toebrengen van lichamelijke letsels, ook veroordeeld zijn voor “dronkenschap” (al dan niet gecriminaliseerd alcoholgebruik is significant

Figuur 3: verdeling van de cafés in het Brussels Gewest, 1969 [bron: Grimmeau & al., 2007].

aanwezig bij de veroordeelden voor deze twee soorten misdrijven in de gerechtelijke statistieken). Vervolgens blijkt uit de studie van de dossiers van de correctionele rechtbank van Brussel van 1945 tot 1975 dat iets minder dan de helft van de veroordeelden voor weerspannigheid volgens de verklaringen van de politie “onder invloed van alcohol” verkeert en dat iets minder dan een derde tegelijk veroordeeld wordt voor openbare dronkenschap of rijden onder invloed van alcohol. Tot slot wijst de analyse van de beschuldigingen door de correctionele rechtbank erop dat de bepalingen betreffende openbare dronkenschap en rijden onder invloed van alcohol in 26 % van de zaken worden aangevoerd als reden voor vervolging. Voorts volgt de bodemrechter in 86 % van de gevallen het oorspronkelijke proces-verbaal van de politie of rijkswacht en baseert hij zich op de wetten op de dronkenschap⁸. Deze elementen wijzen erop dat voor het gerecht de twee soorten misdrijven sterk met elkaar verbonden zijn. Ze staven tevens de hypothese dat de Brusselse ordediensten de proletariërs tijdens hun momenten van ontspanning controleren. Dat blijkt uit het gegeven dat de feiten zich voordoen in de wijken en plaatsen die ze na het werk frequenteren.

6. Kenmerken van de “weerspannige”

26. Zoals we al vermeldde, zijn de weerspannigen meestal “gesettelde” mensen, zowel in hun privé- als beroepsleven, ouder dan vijftien jaar (61 % is tussen 25 tot 44 jaar oud) en gehuwd of gescheiden met kinderen.

27. We stellen vast dat 40 % van de veroordeelden (voor feiten in het centrum van de agglomeratie) handarbeid verricht en hoofdzakelijk in het zuidwesten woont. De bedienden (23 %) zijn gelijkelijk vertegenwoordigd in de vijf zones, terwijl de handelaars (8 % van de geanalyseerde dossiers en lichtjes oververtegenwoordigd in het stadscentrum), chauffeurs en kunstenaars in geringe mate tot de steekproef behoren. De huisvrouwen zijn goed voor 7 % van de steekproef. Tot slot is het aantal houders van een universitair diploma verwaarloosbaar in alle zones. De sterke vertegenwoordiging van de arbeiders in de onderzochte

⁸ Artikelen 1 en 14 van de besluitwet van 14 november 1939 tot uitvoering van de wet van 7 september 1939 betreffende de beteugeling van de dronkenschap.

dossiers strookt met de vorige waarnemingen en bevestigt onze stelling: het optreden van de politie in de territoria en openbare of halfopenbare plaatsen waar de proletarische bevolkingsgroepen zich thuisvoelen, lokt weerstand uit. Brussel is trouwens het grootste industrie-centrum van het land in de 25 jaar na de Tweede Wereldoorlog. Bijgevolg trekt de stad werknemers aan die in de industrie komen werken [Vandermotten, Leclercq, Cassiers, Wayens, 2009].

28. In 82 % van de gevallen zijn de weerspanningen mannen die trouwens vaak betrokken zijn bij een ruzie voordat de politie ingrijpt. Ook al zijn de vrouwen sterker vertegenwoordigd bij de feiten die zich voordoen in het noordoosten van Brussel, is hun totale aanwezigheid niet erg groot.

29. Er zijn twee verklaringen voor het geweld van de mannelijke arbeiders. Ten eerste wordt mannelijk geweld in het openbaar als een bevestiging van de mannelijkheid beschouwd. Mannen pakken op straat uit met theatraal geweld om de bevolking te trachten te overtuigen van hun eerbiedwaardigheid en eer [Vrints, 2009]. In deze context “wijzigt de aanwezigheid en het optreden van de politie het evenwicht tussen de formele en informele bekrachtiging” [Deluermoz, 2009]. In de volkswijken wordt dat ervaren als een bron van vernedering⁹. De band tussen mannelijkheid en stoer gedrag geldt natuurlijk niet voor de gegoede burgers die geweld in het openbaar vulgair en onaanvaardbaar vinden. De ordediensten “hanteren de gedragsnormen van de gegoede burgerij” [Vrints, 2009] en botsen met de arbeidersbevolking die zich in het openbaar vulgair gedraagt.

30. De tweede verklaring is gebaseerd op de studie van O. Schwartz en heeft betrekking op geweld als uitlaatklep. Volgens Schwartz is het zoeken naar een fysiek conflict niet altijd een manier om de geschonden eer te herstellen, maar soms niet meer dan een uitlaatklep. De behoefte om spanningen af te reageren komt tot uiting op verschillende

manieren: “stakhanovisme op het werk, agressief gedrag en ook dronkenschap” [Schwartz, 1990:299]: verschillende uitingen van dezelfde gemoedstoestand, die 'ongeremde uiting van gevoelens' wordt genoemd [1990: 299]. Zoals uit onze steekproef blijkt, was een grote meerderheid van degenen die veroordeeld werden voor conflicten met de ordediensten, trouwens dronken.

31. De geweldfeiten, die te maken hebben met gender en sociale klasse (meer bepaald de materiële leefomstandigheden – vooral het werk – van de lagere bevolkingsklasse), komen ook tot uiting binnen het huwelijk. De logica van de eer is hier aan de orde, zoals O. Schwartz benadrukt: “In de gezinnen is er een tegenstrijdigheid tussen het feit dat het gezinsleven geregeld wordt door de vrouw, terwijl de fictie van het gezag mannelijk moet blijven” [1990: 425]. A. Vrints wijst er tevens op dat “The principle that a man was allowed to use force to impose authority over his wife when she did not fulfill her (domestic) duties (with regards to him), were an important exception to the rule that a man could not hit a woman without the risk of damaging his reputation”¹⁰

32. Het verbaast ons vast te stellen dat vertegenwoordigers van het openbaar gezag vaak betrokken zijn bij dergelijke situaties. Het dossier dat het parket van Brussel aanlegde over het partnergeweld van Simon F. tegen Georgette L. is daarvan een voorbeeld. Hierna volgt een zeer beknopte samenvatting van de strafrechtelijke behandeling van dat partnergeweld. Georgette verklaart dat haar man drinkt, haar slaat en bedreigt. Ze dient bij de politie verschillende klachten tegen hem in, die echter zonder gevolg blijven. Pas na het conflict tussen haar man en Lucien D. wordt Simon F. veroordeeld. Deze zaak leidt tot een proces-verbaal wegens smaad jegens een politieagent ten laste van Georgette L. en tot een veroordeling voor slagen en verwondingen jegens Lucien D. ten laste van Simon F. Dat is een op zijn minst verrassende manier

⁹ “De inmenging [van de politieagent] kan al dan niet verantwoord zijn, tot een arrestatie leiden en daarbij blijven, maar is op zich een soort van vernedering, die bijzonder hard aankomt op straat, waar het mannelijk gedrag tentoongespreid wordt, en meer bepaald in een samenleving waar de eer een essentiële rol speelt”, Deluermoz, 2009: 443.

¹⁰ Op. cit., Vrints, 2009, onze vertaling: “Het principe dat een man geweld mocht gebruiken om zijn gezag aan zijn echtgenote op te leggen wanneer ze haar huishoudelijke plichten (jegens hem) niet nakwam, was een belangrijke uitzondering op de regel dat een man geen vrouw mocht slaan; anders zou zijn reputatie besmeurd kunnen worden”.

om geweld in de privésfeer te herkwalficeren, want het is niet storend genoeg om een proces te verantwoorden zolang geen vertegenwoordiger van het openbaar gezag er het slachtoffer van is¹¹. Dit voorbeeld van typisch mannelijk geweld tegen de echtgenote kan dus, wanneer het zichtbaar is, ook gecontroleerd worden door de ordediensten. Zo kan geweld binnen een relatie ontaarden in weerspanning of er zelfs door vervangen worden.

Conclusie

33. De studie van de repressie van de weerspanning tegen de ordediensten in Brussel in de periode van 1945 tot 1975 bevestigt de hypothese die bij het begin van dit artikel naar voren werd geschoven, namelijk dat de politiediensten zich door hun aanwezigheid in de openbare ruimte moeien met de zaken van een achtergestelde bevolkingsgroep en daardoor weerstand oproepen. Het intensieve gebruik van de openbare ruimte door de arbeidersklassen met het bijbehorende gewelddadige gedrag leidt ertoe dat bepaalde profielen sterker vertegenwoordigd zijn in de bron.

34. In de eerste plaats ontstaan de conflicten op de plaatsen waar politieagenten zich om dienstredenen of op patrouille bevinden. De meest conflicten doen zich meer bepaald voor in het centrum van Brussel-Stad en de omringende verstedelijkte gemeenten die bewoond worden door arbeiders met bescheiden inkomens en die bezocht worden voor ontspanningsdoeleinden. Vervolgens zijn de specifieke plaatsen waar de weerspanning zich voordoet, de straat en het café, die allebei de openbare ruimte van de proletariërs vormen. Alcoholgebruik op café of op straat speelt een niet onbeduidende rol bij de gevallen van weerspanning die zich vooral 's nachts voordoen.

35. Vervolgens komt het profiel van een “weerspannige” overeen met dat van een gehuwde dertiger met een gezin en een vast beroep. Meestal is hij laaggeschoold en afkomstig uit de arbeidersklasse. Hij is

betrokken bij een ruzie voordat de ordediensten ter plaatse komen en de weerspanning de kop opsteekt. De ruzie en het geweld in het openbaar zijn een bevestiging van zijn mannelijkheid en zijn arbeiderscultuur, die in strijd zijn met de bourgeoiscultuur die door de politieagent wordt vertegenwoordigd. Ook deze laatste komt vaak uit achtergestelde bevolkingsgroepen¹², maar hij vertegenwoordigt het establishment, dat ongeremde ontlading van gevoelens veroordeelt.

36. Twee bevolkingsgroepen met verschillende gedragscodes komen met elkaar in aanvaring en trachten de openbare ruimte te domineren. De “aanwezigheid van de staat” [Deluermoz, 2009] botst met de volkse samenleving die uit “culturele continuïteit, autonomie en sociale functionaliteit” [Vrints 2009:99] blijft zweren bij een luidruchtig en assertief gebruik van die ruimten. Dat leidt tot de criminalisering van wat Scott Haine de ‘folkloric forms of expression and café life’ noemt.

Referenties

- Abs, R., 1985, *Histoire des fédérations*, Bruxelles, Collection Mémoire Ouvrière, Présence et action culturelles, Bruxelles.
- Delcourt, J., Lamarque, G., 1960, *Un faux dilemme. Embourgeoisement ou prolétarianisme de la classe ouvrière*, La pensée catholique, Bruxelles.
- Deluermoz, Q., 2009, Présences d’État. Police et société à Paris (1854-1880), *Annales. Histories, Sciences Sociales*, 64e année, pp. 435-460.
- De Weirt, X., 2011, « Des jeunes adultes jugés devant le tribunal correctionnel de Bruxelles. La perception des comportements violents entre rouages judiciaires et approche de la réalité (1946-1975) », dans, Rousseaux, X., De Weirt, X. (éd.), *Ville, violence et jeunesse en Europe: une approche socio-historique du Moyen Âge à nos*

¹¹ Een steekproef van de zaken van partnergeweld die geherkwalficeerd werden tot weerspanning tegen de ordediensten, zal in een volgende studie bestudeerd worden.

¹² Wat de arbeidersafkomst van de politieagenten betreft, zie Keunings L., Rousseaux X., Majerus B., 2004, alsook J. Klein, 2010 en B. Weinberger, 1995.

- jours*, Presses Universitaires de Louvain, Louvain-la-Neuve, pp. 209-239.
- Grimmeau J-P., Leroux V., Wayens B., 2007, *Een halve eeuw evolutie van de kleinhandel in Brussel: Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Overzicht van de handel*.
- Kesteloot, C., Loopmans, M., 2009, « Sociale ongelijkheden », Synthesenota nr. 15, *Staten-Generaal van Brussel*, pp.1-12.
- Klein, J., 2010, *Invisible men. The secret lives of police constables in Liverpool, Manchester and Birmingham, 1900-1939*, Birmingham Press.
- Keunings, L., Rousseaux, X., Majerus, B., 2004, « L'évolution de l'appareil policier en Belgique (1830-2002) » in Heirbaut, D., Rousseaux, X., Velle, K., *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*, die Keure
- Majerus, N., Rousseaux, X., « The World Wars and their impact on the Belgian Police system », in Fijnaut C. (éd.), 2004, *The impact of World War II on policing in North-Western Europe*, Leuven University Press, pp.43-89.
- Majerus, B., 2007, *Occupations et logiques policières. La police bruxelloise en 1914-1918 et 1940-1945*, Académie royale de Belgique.
- Poncela P., 2010, « La pénalisation des comportements dans l'espace public », *Archives de politique criminelle*, N°32, pp. 1-21.
- Schwartz, O., 1990, *Le monde privé des ouvriers. Hommes et femmes du Nord*, Presses universitaires de France, Paris.
- Scott Haine, W., 2006, « Drink, Sociability, and Social Class in France, 1789-1945 », In *Alcohol: A social and cultural history*, Berg-Oxford.
- Skordou M., 2010, « Les infractions contre l'ordre public en Belgique de 1880 à 1980: les statistiques judiciaires au service de la déconstruction d'un objet d'étude », dans *Revue de droit pénal et de criminologie*, N°11, pp. 1117-1150.
- Skordou M., 2011, « La rébellion à Bruxelles après la Seconde Guerre mondiale (1945-1975). Un contre-exemple à la construction sociale dominante du phénomène comme action collective et juvénile », dans, Rousseaux, X., De Weirt, X. (éd.), *Ville, violence et jeunesse en Europe: une approche socio-historique du Moyen Âge à nos jours*, Presses Universitaires de Louvain, Louvain-la-Neuve.
- Stengers, J. (dir.), 1979, *Brussel. Groei van een hoofdstad*, Mercatorfonds.
- Vandermotten, C. Leclercq E. Cassiers, T., Wayens, B., 2009, « Staten-Generaal van Brussel. De Brusselse economie », in *Brussels Studies*, synthesenota nr. 7, pp.1-13.
- Vanwelkenhuyzen, A., 1979, « De hedendaagse instellingen », in Stengers, J. (dir.), *Brussel. Groei van een hoofdstad*, Mercatorfonds.
- Vrints, A., 2009, « All honourable men? Violence and manliness in twentieth-century Antwerp », *Sextant*, 27, pp.89-101.
- Weinberger, B., 1995, *The best police in the world: an oral history of English policing from the 1930s to the 1960s*, Scholar Press.
- ### Bronnen
- De gerechtelijke statistieken van België, 1880-1980.
- Het Belgisch Strafwetboek, 1867.
- Bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse instellingen.
- Artikelen 1 en 14 van de besluitwet van 14 november 1939 tot uitvoering van de wet van 7 september 1939 betreffende de beteugeling van de dronkenschap.
- Gerechtelijk staatsarchief, Rechtbank van eerste aanleg van Brussel – correctionele rechtbank, voorgekomen zaken, 1945-1975.
- Gerechtelijke staatsarchief, Parket van Brussel, Aantekeningenregisters, 1946-1966.
- Statistisch bulletin, Algemene volkstellingen van 1947, 1961 en 1970, België.

Om deze tekst te citeren

Melpomeni SKORDOU, « Verzet tegen de politieautoriteit in Brussel (1945-1975): gerechtelijke aanpak van het geweld van de lagere volksklasse », *Brussels Studies*, Nummer 59, 29 mei 2012, www.brusselsstudies.be

Links

Andere versies van deze tekst zijn beschikbaar

ePub FR : <http://tinyurl.com/BRUS59FREPUBLIC>

ePub NL : <http://tinyurl.com/BRUS59NLEPUBLIC>

ePub EN : <http://tinyurl.com/BRUS59ENEPUBLIC>

pdf FR : <http://tinyurl.com/BRUS59FRPDF>

pdf NL : <http://tinyurl.com/BRUS59NLPDF>

pdf EN : <http://tinyurl.com/BRUS59ENPDF>

De videos die verschenen zijn in *Brussels Studies* zijn te bezichtigen op het Vimeo kanaal van *Brussels Studies* op de volgende link :

<http://vimeo.com/channels/BruS>